

26. Там само.
27. Колективізація і голод на Україні 1929–1933: 36. документів і матеріалів. — К., 1993. — С. 307, 309, 336.
28. Там само. — С. 332—334.
29. Колективізація і голод на Україні 1929—1933... — С. 335.
30. Там само.
31. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 12. — Спр. 6061. — Арк. 7.
32. Там само. — Арк. 13.
33. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 319.
34. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 205. — Арк. 148.
35. Там само.
36. Карпеко О. За свою пролетарську виробничо-технічну інтелігенцію // Більшовик України. — 1931. — № 20. — С. 41.
37. ЦДАВО України. — Ф. 166. — Оп. 11. — Спр. 41. — Арк. 23—26.
38. Карпеко О. До підсумків першого триместру в політехнічній школі // Вісті ВУЦВК. — 1933. — 6 січня.
39. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 6. — Спр. 281. — Арк. 192.
40. Даниленко В. М., Кузьменко М. М. Вказ. праця. — С. 46—47.
41. Там само.
42. Там само.
43. Там само.
44. Скрипник М. Експерантизація чи українізація // Комуніст. — 1930. — 19 червня.
45. Орехов М. Під машкарою «простачка» // Комуніст. — 1934. — 3 жовтня.
46. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 16. — Спр. 15. — Арк. 219—224.
47. Данилюк Ю. З. Вказ. праця. — С. 319.
48. Шаповал Ю. І. Україна 20–50-х років. Сторінки ненаписаної історії. — К., 1993. — С. 163—167.

Ірина Невінчана
(м. Київ)

Боротьба української інтелігенції проти тоталітаризму в сфері шкільної освіти

Стаття висвітлює причини і способи протистояння інтелігенції тоталітарному режиму в сфері шкільної освіти, показує ставлення української інтелігенції до розвитку шкільництва.

Стаття розкриває причини і способи протистояння інтелігенції тоталітарному режиму в сфері школьного образования, показує отношение української інтелігенції к розвитку школы.

Становлення і зміцнення радянського тоталітарного режиму в Україні в 1920-х — на початку 1930-х років відбувалося паралельно із розгортанням процесу формування української модерної нації, як загальної тенденції розвитку народів європейського континенту. За таких умов українська інтелігенція виступила силою здатною протистояти постійним утискам з боку радянської влади, зокрема у сфері розвитку і розбудови системи освіти.

Саме рівень готовності і спроможності до національно-освітнього поступу українського суспільства став на перешкоді миттєвого утвердження тоталітарної системи в Україні.

Інтелігенція фактично уособлювала собою не лише духовне ядро нації, а й опозиційну силу по відношенню до влади. Діяльність цієї нечисленної частини населення була тим муром, який гальмував, чи навіть перешкоджав швидкому проникненню тоталітаризму в Україну.

Сучасна вітчизняна історіографія висвітлює проблему життєдіяльності освітніх працівників переважно в контексті масових політичних репресій [1]. Науковці доводять негативний вплив тоталітаризму на культурну сферу [2] та на інтелектуальний потенціал нації [3].

Історики також приділяють чимало уваги самому феномену інтелігенції, процесу формування її в Україні, її суспільно-політичній позиції в суспільстві, соціальній структурі [4]; стверджують, що національно свідомо інтелігенція була рушійною силою українізації [5]. Питання опору інтелігенції сталінізму в сфері національно-культурного будівництва порушує у своїй праці М. Безотосний [6].

Малодослідженим залишається питання ставлення інтелігенції до освітньої політики більшовиків у рамках суперечливих суспільно-політичних умов 1920-х— 1930-х рр. Дана проблема є важливою, тому що розвиток шкільництва сильно впливає на вироблення стратегії розбудови майбутнього нації і держави. Особливо, якщо взяти до уваги, що модерне націотворення передбачає перетворення неосвіченого суспільства в освічене [7]. При цьому радянська влада розглядала масову освіту як інструмент у боротьбі за формування комуністичного світогляду народу. Водночас, це була та сфера, де інтелігенція природно займала панівне становище і виступала за формування національної свідомості, як необхідної складової на шляху націотворчих і державотворчих процесів.

Мета даної статті — проаналізувати причини і способи вираження боротьби української інтелігенції проти тоталітарного режиму в сфері шкільної освіти, оскільки історія освіти радянських часів є історією боротьби з тоталітаризмом, а потім вже і з його наслідками.

Можливо, на перший погляд, ця боротьба менш помітна, але вона не менш складна і важлива для розвитку всього суспільства. Якщо врахувати, що тоталітарна диктатура тримається на трьох китах: державному терорі, пропаганді і вихованні [8], то два останніх мали пряме відношення до функціонування закладів освіти, до діяльності інтелігенції.

Принципи розвитку радянського шкільництва були зорієнтовані на задоволення потреб ідеології партійно-державного апарату. Постановка питання в такому вигляді означала, що воно не буде схвально сприйняте значною частиною української прогресивної громадськості. Тим більше, що учителі, як одна із найчисельніших груп інтелігенції, здобули досвід опозиційної боротьби за українізацію школи у рамках боротьби за здобуття Україною національних прав ще в роки царизму [9].

Значним поштовхом до змін у середовищі і свідомості інтелігенції були визвольні змагання українського народу 1917–1920 рр., оскільки ці події вплинули на світогляд цілих поколінь інтелектуалів. Формування і розвиток національної системи освіти, як запоруки розбудови державного майбутнього української нації, стали визначальною рисою діяльності інтелігенції того часу. Безкінечні зміни влади в Україні і досить короточасні встановлення того чи іншого режиму, без сумніву, все це впливало на умонастрій педагогів, на їх проекти, але в цілому вони обстоювали свої власні позиції, незважаючи на політичні метаморфози.

Вільний розвиток освіти за принципами демократизму, національних і загальнолюдських цінностей активно пропагувався Всеукраїнською учительською спілкою. Вона на початку 1919 р. за неповними даними нараховувала в своєму складі близько 21 тис.чол. [10]. Більшість цих вчителів продовжили педагогічну працю і в наступні роки. Відповідно до шкільного перепису на 1 січня 1928 р. розподіл вчителів за стажем виглядав так [11]:

Тобто, принаймні половина вчителів працювала в роки створення національної системи освіти в Україні, а це не могло не позначитись на їх світоглядних засадах.

Українські освітяни з самого початку не підтримувала більшовицьких сил. Зробивши ставку на пролетаріат, більшовики згодом зрозуміли, що неможливо працювати в освітній сфері не заручившись підтримкою інтелігенції. Одним із завдань, яке покладалось на комуністів-українців у регіональних відділах народної освіти полягало в тому, щоб «привернути на свій бік українську інтелігенцію і змусити її повірити у щирість намірів нової влади» [12].

Вчителі продовжували зберігати прихильність до ідеї української самостійної держави. В. Затонський у своїй статті відзначав: «більша частина інтелігенції і значна частина вчителства була не з нами, була проти Жовтневої революції» [13], тому що ідеї побудови «рідної, широдемократичної української держави і культури» були вкрай важливими для них [14]. Про непідтримку інтелігенцією більшовицької влади тоді відверто говорили на всіх рівнях. Освітня галузь фактично була під впливом інтелігенції, яка не сприйняла владу більшовицької партії, залишаючись на старих ідеологічних позиціях, адже «вона освічена, і не хоче йти тільки за гарними промовами» [15].

Розбіжності у поглядах більшовиків і учительства спонукали останніх обрати нейтральну позицію і зайнятись освітньою справою, намагались ізолювати її від політичного життя. Ще в період другої та третьої Всеукраїнських нарад з освіти у 1920 р. популярним стало гасло аполітичної школи, яке й пропагувалося по всій Україні [16]. В Полтаві навіть кілька днів тривала публічна дискусія на цю тему за участю багатьох учасників [17].

Політично нейтральна позиція педагогічної інтелігенції в умовах становлення тоталітарного режиму означала не що інше, як намагання вберегти освітню сферу і свою професійну діяльність від підпорядкування інтересам правлячої комуністичної партії, яка була ядром і знаряддям радянського тоталітаризму.

Передова українська громадськість усвідомлювала, що розвиток шкільництва визначає майбутнє цілих поколінь і тому прагнула зберегти вплив у цій сфері, хоч це було і нелегко. Навіть у час розгортання політики українізації С. Єфремов у 1927 р. записав у «Щоденнику»: «А вільна школа десь там спереду і боротьба за неї так само гостра справа, як було колись» [18].

Українська інтелігенція, як активний учасник національно-визвольного руху 1917–1920 рр., опинилася в складній ситуації. Частина політично активної еліти емігрувала. Окрім того, інтелігенції було відмовлено у політичній довірі зі сторони більшовиків і до КП(б)У її не приймали, а ті політичні партії з якими вона традиційно співробітничала були заборонені [19].

У 1929 р. за даними шкільного перепису, 92,6% вчителів не належали ні до комуністичної партії, ні до ЛКСМУ, а тих, що були членами чи кандидатами, нараховувалось всього 2 119 або 3,3% [20]. Серед вчителів чоловіків відсоток партійних сягав тоді 5%, а серед жінок — 1,8% [21].

Іноді доходило навіть до такого абсурду, що відомого педагога, автора багатьох підручників Я. Чепігу з нагоди 30-літнього ювілею педагогічної діяльності фактично нагородили прийняттям до партії. З цього приводу С. Єфремов занотував наступне: «Начальство надало йому ранг «народного педагога» і, кажуть, звеліло прийняти його до комуністичної партії. Якщо це не плітка, то перший раз, мабуть зустрічаємо факт нагороди прийняттям до політичної партії. Бідний Чепіга! Він же балансував, щоб не зв'язуватись з комунізмом, витягати з його вигоди. Тепер може доведеться зв'язатись» [22]. Я. Чепіга до партії не вступив, залишаючись щирим українським педагогом, а «балансувати» доводилось, щоб вижити.

І якщо культурницька діяльність інтелектуальної еліти в певних суспільно-політичних умовах набуває політичного значення [23], то в 1920–1930-х рр. в Україні якраз і склалися такі

обставини, коли вся культурна, освітня і наукова діяльність інтелігенції мала політичний характер з точки зору націотворчого процесу.

У той час, коли влада намагалась залучити всіх учителів до професійної спілки робітників освіти (Робос), київські педагоги заснують Науково-педагогічне товариство при Українській академії наук. Ця науково-громадська педагогічна організація до 1927 р. об'єднала 173 педагогів м. Києва [24].

Маючи на меті вивчати проблеми педагогіки і сприяти розвитку її як науки, поширювати педагогічні знання на Україні, об'єднувати педагогів теоретиків і практиків [25], члени товариства прагнули зайняти самостійне місце в освітньому просторі радянської України і вільно займались педагогічними проблемами школи. Збереження автономних прав товариства від втручання в його діяльність з боку контролюючих організацій Наркомосвіти неодноразово ставало предметом обговорення в приватних бесідах членів цього товариства [26]. Інтелігенція намагалась зберегти за собою право на вільну від партійно-державного контролю освітню діяльність.

Працювали комісії викладачів різних предметів (української мови, суспільствознавства, українознавства, природознавства та ін.), які вивчали і обговорювали надруковані підручники, складали рецензії.

Такий ентузіазм та ініціатива інтелігенції були непотрібні тоталітарному режимові, швидше була необхідна безоглядна і цілковита публічна підтримка гасел більшовицької партії. Згодом, у ході політичного процесу над «Спілкою визволення України» (СВУ) члени цього товариства фігурували як основні винуватці.

За свідченням С. Єфремова зазначена педагогічна організація, «серед учительства м. Києва мала добру репутацію» [27], а також була «популярна серед громадянства і серед учнів і навіть просто в гущі обивателів через підручники» [28]. Авторитет товариства забезпечували відомі в педагогічній та освітянській галузі люди — В. Дурдуківський, Г. Іваниця, В. Дога, О. Дорошкевич, Й. Гермайзе та ін. [29]. На публічних зборах, засіданнях завжди обговорювали актуальні проблеми шкільної освіти.

Від роботи окремих педагогів багато залежало в освітньому процесі. В. Затонський визнавав, що «педагоги хоч і знаходяться формально під контролем, але вони можуть вести роботу в класі по своєму» [30]. І навіть більше, своєю педагогічною діяльністю вчителі «прививали учням чужий світогляд, отруений націоналізмом» [31].

Згадуючи роки навчання в Першій трудовій школі ім. Т. Шевченка, В. Ревуцький писав: «У 1925 р. більшовицька ідеологія не здобувала панівної позиції, а комсомольці ще не вели перед. Всі, хто закінчили школу до 1929 р., свою національну свідомість ставили на перше місце, і в цьому заслуга їхніх педагогів-вихователів» [32]. Тобто, весь освітній процес не був цілковито підпорядкований партійним догматам.

Одним із способів протистояння тоталітаризму було створення українською інтелігенцією національних підручників. Процес демократизації нової школи в роки національних урядів відобразився на змісті українських підручників. Незважаючи на те, що значна їх частина була занесена до «чорного списку», проте за відсутності нових вони швидко почали перевидаватися в 1920-х роках з деякими змінами.

Видатні українські мовознавці і літературознавці активно працювали над створенням підручників і посібників з української мови і літератури. Займаючись упорядкуванням українського правопису, словників вони на високому науковому рівні відстоювали самобутність рідної мови, традиції української національної культури. Тут потрібно відзначити діяльність О. Курило, Г. Іваниці, О. Дорошкевича, О. Синявського та ін. Створюючи підручники

інтелектуальна еліта забезпечувала безпосередній зв'язок школи із розвитком науково-теоретичної думки в державі.

Підручник з української мови О. Курило був одним із тих, що розпочав своє «публічне життя» в період 1917–1920 рр. і витримав декілька перевидань, зберігши при цьому український народний дух на своїх сторінках. Сьоме видання цієї книги, як і попередні, було наповнене матеріалами з народної творчості (пісні, загадки, казки, прислів'я і приказки), віршами Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка, С. Руданського, Л. Глібова, О. Олеся, Г. Чупринки, М. Чернявського, П. Грабовського, Х. Алчевської [33].

Характерною рисою є наявність текстів, які подають інформацію про етнічні регіони України, такі як Волинь, Поділля, а також демонструють читачеві захоплення рідним краєм, його красою [34]. Відомий педагог, професор Київського інституту народної освіти Г. Іваниця назвав «Початкову граматику» О. Курило «позаконкурентною» [35]. В усій науковій і освітній діяльності О. Курило прослідковується вплив етнографізму і національного романтизму, який вона перейняла в свого наукового наставника Є. Тимченка та з праць О. Потебні [36].

Особливою популярністю і авторитетом серед вчителів користувалась «Українська література» О. Дорошкевича, яка була створена на основі попереднього підручника для гімназій і вийшла з друку у 1922 р. Незважаючи на те, що радянська українська школа не мала «організаційних контурів, конкретного змісту і загальної методики», О. Дорошкевич був твердо переконаний у тому, що «жодна праця з історії української літератури не погине марно для нашої школи, для нашої культури» [37]. Він дійсно не помилився, оскільки видання 1922 р. досить швидко розійшлося і несподівано для самого автора стало навіть «бібліографічною рідкістю» [38].

Досить показовою є мотивація педагогів при написанні підручників. Так, В. Дога на суді над так званою СВУ стверджував, що для нього пріоритетним був національно-культурний підхід у справі підручникотворення [39]. Талановитий педагог, директор київської школи В. Дурдуківський з цього приводу сказав наступне: «Виходячи з потреб моменту ми ухвалили перш за все звернути увагу на виховання цілком національного світогляду», маючи на меті вберегти учнів від впливу інтернаціональних ідей комсомольської організації [40]. Така національно свідомо позиція відображала погляди інтелігенції, яка намагалася педагогічну роботу виконувати відповідно до своїх принципів і світоглядних засад.

І навіть єдиний дозволений підручник з історії України М. Яворського, написаний з марксистського підходу, був все ж таки із когорти національних підручників, тому що у ньому збереглося основне — ідея про національну історію України [41].

В. Затонський, змінивши на посаді наркома освіти М.Скрипника, одразу розпочав і «випускати українські підручники з літератури за відсутність творів російських письменників і поетів, розцінюючи працю авторів як «свідому лінію на розрив культурних зв'язків із РСФСР» [42]. «Зовнішня, дешева, компілятивна цитатна політизація, до того ж на базі махрового, щиро-українського націоналізму. За такими настановами писалися підручники, складали програми і рецензували» [43], — така оцінка зі сторони В. Затонського була у принципі правдивою, оскільки зазвичай світогляд авторів підручників не був «більшовицьким», а тому й так звана політизація не могла бути іншою, ніж «компілятивною і цитатною». Політичні метаморфози відобразилися на шкільній літературі, засвідчивши таким чином штучність більшовизму на українському ґрунті.

Згорання ліберального курсу наприкінці 20-х років засвідчували численні репресії в середовищі інтелігенції. Остаточне укріплення Й. Сталіна при владі докорінно змінило суспільно-політично атмосферу в радянській Україні.

Посилення тоталітарного режиму, і відповідно, цензури й контролю з боку влади на початку 1930-х років позначилось на створенні підручників. Змінилися не лише вимоги до підручників, відбулася й зміна авторських колективів, які працювали в цій сфері. З кожним роком ідеологічні критерії оцінки навчальної літератури ставали все жорсткішими. Це також означало, що українські автори були позбавлені однієї із форм протистояння тоталітаризму.

Українська інтелігенція, маючи власний досвід творення національної школи за принципами демократизму, загальнолюдських і національних цінностей, намагалася за гаслами аполітичності зберегти за собою право на вільну від партійно-державного впливу педагогічну діяльність. В умовах становлення тоталітарного режиму політично нейтральна позиція означала опір інтелігенції підпорядкуванню освітньої сфери інтересам правлячої комуністичної партії. Тим більше, що культурна, наукова та освітня праця була для інтелігенції засобом вираження своїх поглядів і реалізації творчого потенціалу.

Така позиція в умовах тоталітаризму — це не що інше як протистояння монопартійній комуністичній владі. Дуже чітко вона простежується у створенні національних підручників, оскільки саме в цій сфері інтелігенція зберігала вплив на молоде покоління, незважаючи навіть на цензуру. Вона зуміла в певних, максимально можливих межах, зберегти національні риси і традиції до часу створення загальносоюзних підручників. Такий спосіб протистояння радянському тоталітарному режиму був цінний і важливий тим, що підручники, які пов'язували школу із розвитком науково-теоретичної думки, поширювались по всій мережі українських шкіл. Щоб протистояти тоталітаризму, інтелігенція змушена була маневрувати між власними поглядами і вимогами влади.

Власне сама боротьба виражалась в тому, що інтелігенція, як носій демократичних традицій, намагалася вберегти освіту і виховання від партійно-державного тиску. І навіть більше, це була боротьба радянської влади за політичну, комуністичну свідомість і української еліти за національну свідомість народу, як важливого фактору в процесі націотворення. Відстоюючи вільну від політики освіту, інтелігенція прагнула відстояти націю.

Подальшого детального вивчення потребує питання про значення і місце масової освіти в контексті загальноєвропейських процесів формування модерних націй.

Примітки:

1. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20—30-ті роки. — К., 1991; Касьянов Г. В., Даниленко В. М. Сталінізм і українська інтелігенція (20—30-ті роки). — К., 1991; Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. — К., 1999; Марочко В. І., Хілліг Г. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929—1941). — К., 2003; Шаповал Ю. І. Україна 20—50-х років: сторінки ненаписаної історії. — К., 1993.

2. Автушенко І. Б. Тоталітаризація культурної сфери суспільного життя в УРСР (20—30-ті рр. ХХ ст.). — Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2001. — С. 17.

3. Очеретянко В. І. Обмеження інтелектуальної свободи як один із засобів формування і функціонування тоталітарної системи в Україні (20—30-ті рр. ХХ ст.). — Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський держ. ун-т. — Х., 1999. — С. 15.

4. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х — 30-х років: соціальний портрет та історична доля. — К., 1992; Масненко В. В. Суспільно-політичні позиції інтелігенції України в 1921—1928 рр.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.02. — К., 1993; Ткачова Л. І. Соціальне обличчя української інтелігенції 20—30-х років // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. —

К., 1992. — Вип. 2. — С. 68—74.; Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.) / Під ред. Курносова Ю. О. В 3 кн. — К., 1994.

5. Бачинський Д. Українська інтелігенція — основна рушійна сила українізації // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. статей. — К., 2001. — Вип. 5. — С. 154.

6. Безотосний М. Україна в добу сталінщини: історія опору. — К., 2002.

7. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. — К., 2000. — С. 6.

8. Кульчицький С. Історичне місце української радянської державності. — К., 2002. — С. 22.

9. Борисенко В. Й., Непорожня Г. А. Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 — першій половині 1907 рр. — К., 2002. — С. 128.; Філоретова Л. М. Опозиційний рух учителів і учнівської молоді України в другій половині 1907 — на початку 1917 рр. — Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка — К., 2003. — С.К13.

10. Склад Всеукраїнської Учительської Спілки в 1918 р. (на 1-е січня 1919 р.) // Вільна українська школа. — 1918/19. — № 8–9. — С. 42.

11. Авдієнко М. Вчителі трудшкіл (За остаточними даними шкільного перепису) // Радянська освіта. — 1929. — № 10. — С. 12.

12. Центральний Державний Архів вищих органів влади та управління України (далі— ЦДАВОВ України). — Ф. 166. — Оп. 2. — Од.зб. 77. — Арк. 23 зв.

13. Затонський В. До радянського вчителя // Радянська освіта. — 1923. — Ч. 1. — С. 6.

14. Там само. — С. 7.

15. ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 1. — Од. зб. 943. — Арк. 183.

16. Мізерницький О. На шляху радянзації радянського учительства // Шлях освіти. — 1927. — № 10. — С. 27.

17. Там само. — С. 27.

18. Єфремов С. О. Щоденники, 1923—1929. — К., 1997. — С. 506.

19. Нариси історії української інтелігенції ... — Кн. 2. — С. 6.

20. Авдієнко М. Вказ. праця. — С. 12.

21. Там само. — С. 12.

22. Єфремов С. О. Вказ. праця. — С. 357.

23. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. — К., 1999. — С. 298.

24. Звіт за діяльність Науково-Педагогічного Товариства при УАН з часу його заснування (1 травня 1925 р.) до 1-го січня 1927 р. — К., 1927. — С. 16.

25. Там само. — С. 14.

26. «СВУ». Стенографічний звіт судового засідання. — Х., 1931. — Т. 1. — С.К599.

27. Там само. — С. 108.

28. Там само. — С. 110.

29. Звіт за діяльність Науково-Педагогічного Товариства при УАН... — С. 16.

30. ЦДАВОВ України. — Ф. 166. — Оп. 11. — Од. зб. 352. — Арк. 114.

31. Там само. — Арк. 114.

32. Ревуцький В. Д. По обрії життя. Спогади. — К., 1998. — С. 47.

33. Курило О. Початкова граматики української мови. — К., 1924. — Ч. 2.

34. Там само. — С. 30, 35, 62.

35. Іваниця Г. Десять років роботи в справі викладання української мови й літератури //

Шлях освіти. — 1927. — № 11. — С. 35.

36.Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. — К., 2002. — С. 67.

37.Дорошкевич О. Українська література. Підручна книга для старших груп семирічної школи. — К., 1929. — С. 5.

38.Там само. — С. 5.

39.Скрипник М. Підручник як знаряддя комуністичного виховання // Радянська школа. — 1931. — № 1. — С. 28.

40.Там само. — С. 28.

41.Удод О. Історія і духовність. — К., 1999. — С. 50.

42.Комуніст. — 1933. — 18 квітня.

43.Там само.

Світлана Костилева

(м. Київ)

У боротьбі за виживання: газета «Профспілки України»

в умовах економічної кризи 1992–1993 рр.

Дослідження висвітлює перехідний період в історії газети «Профспілки України». У статті подано аналіз причин кризових процесів в інформаційному просторі друкованих засобів масової інформації України на початку 90-х рр. ХХ ст.

Исследование освещает переходной период в истории газеты «Профсоюзы Украины». В статье дан анализ причин кризисных процессов в информационном пространстве печатных средств массовой информации Украины в начале 90-х гг. ХХ в.

З проголошенням у серпні 1991 р. незалежності України розпочався новий етап в історії вітчизняної періодики. Взятий молодого українською державою курс на розвиток демократії та здійснення економічних реформ на ринковій основі відкривав значні перспективи для постання якісно нового інформаційного простору загалом, і системи друкованих ЗМІ, зокрема.

Перші серйозні зміни в типологічному обличчі вітчизняної періодики відбулися вже влітку–восени 1991 р., коли після провалу невдалої спроби державного перевороту в Москві та прийняття Верховною Радою Акту проголошення незалежності України діяльність Компартії на терені республіки була заборонена, а мережа її газет і журналів за короткий час повністю зруйнована. Натомість прискорився процес заснування нових періодичних видань, засновниками яких виступали органи державної влади, політичні партії, громадські організації, комерційні структури [1]. Позбавившись недавнього диктату правлячої партії, редакційні колективи періодичних видань нарешті здобули право самостійно визначати стратегію власної діяльності, отримали можливість реалізувати на практиці свій творчий потенціал.

Однак на шляху до ствердження в інформаційному просторі більшість видань України очікували серйозні випробування, зумовлені насамперед економічними чинниками. Специфіка української економіки (нерозвиненість паперової, поліграфічної промисловостей), руйнування системи економічних зв'язків між колишніми радянськими республіками (традиційними паперовими постачальниками) на фоні різкого й практично неконтрольованого стрибку цін на папір, поліграфічні матеріали, послуги транспорту, зв'язку тощо вже восени 1991 р. поставили значну частину періодичних видань України на межу виживання.

На початку 1992 р. при офіційно встановленому загальному накладі республіканських газет